

**СТОЖОК Людмила** к. е. н, здобувач кафедри управління персоналом та економіки праці ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"  
E-mail: [stozhok@ukr.net](mailto:stozhok@ukr.net) проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна  
ORCID: 0000-0003-1424-763X

## ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

*Досліджено основні етапи формування системи соціального страхування. Проаналізовано умови розвитку соціального страхування під впливом соціально-економічних, політичних змін у країні. Охарактеризовано складові системи соціального страхування кожного етапу розвитку.*

*Ключові слова:* соціальний захист, соціальне страхування, соціальний ризик, соціальна справедливість, соціальна відповідальність.

*Стожок Л. Эволюция социального страхования в Украине. Исследованы основные этапы формирования системы социального страхования. Проанализированы условия развития социального страхования под влиянием социально-экономических, политических изменений в стране. Раскрыты составляющие системы социального страхования каждого этапа развития.*

*Ключевые слова:* социальная защита, социальное страхование, социальный риск, социальная справедливость, социальная ответственность.

**Постановка проблеми.** Аналіз історичних аспектів розвитку та дослідження модернізації соціального страхування (СС) є необхідним і актуальним, оскільки ефективна національна система такого страхування – потужний механізм соціального захисту населення. Крім того, формування інституту СС, яке б покривало сучасні ризики, також потребує історичного аналізу, зокрема процесу управління соціальними ризиками в цій системі. Варто зазначити, що в Україні донині не сформовано ефективного механізму соціального захисту, передусім, працездатного населення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у дослідження розвитку та модернізації системи СС зробили вітчизняні науковці О. Коваль [1] (наголошено на посиленні ролі страхового принципу в системі СС), А. Сидорчук (розглянуто формування системи соціального страхування як важеля подолання бідності) [2, с. 217–220], О. Тищенко [3] (проаналізовано розвиток СС як основну організаційно-правову форму соціального забезпечення).

Визначено, що як на теоретичному, так і на практичному рівнях відсутнє єдине бачення формування ефективної платоспроможної системи соціального страхування населення від соціальних ризиків. Важливим аспектом цієї проблеми залишається виокремлення ефективних складових системи СС в Україні.

**Метою** статті є дослідження історичних етапів розвитку соціального страхування для виокремлення ключових аспектів удосконалення функціонування системи соціального страхування, а також забезпечення ефективного виконання покладених на неї функцій.

**Матеріали та методи.** Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи, застосовані для досягнення поставленої мети: історико-логічний (для розгляду етапів розвитку СС в Україні), системно-структурного аналізу (для дослідження функціонування системи соціального захисту працюючого населення від соціальних ризиків), узагальнення (для обґрунтування висновків щодо формування ефективної національної системи соціального страхування). Інформаційною базою роботи слугували законодавчо-нормативні акти СРСР, УРСР, України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців.

**Результати дослідження.** Досліджуючи розвиток соціального страхування в Україні, яка тривалий час входила до складу СРСР, а до того – Російської імперії, варто зазначити, що в Росії базові основи соціального страхування закладені в 1912 р. шляхом введення страхування на випадок хвороби і від нещасних випадків. Така система була аналогом систем СС, які функціонували в Німеччині, Франції та Австрії [4]. А перші спроби страхового захисту в Росії зроблено в 1914 р. з набуттям чинності робочої страхової програми, зміст якої передбачав покриття негативних наслідків для всіх робітників при настанні соціальних ризиків. Відповідно, СС мало на меті страхування на випадок безробіття, хвороби, інвалідності та старості, від нещасного випадку, вагітності, у зв'язку з народженням і доглядом за дитиною, на випадок вдівства, сирітства та поховання [5, с. 73]. Після Жовтневої революції урядом опубліковано повідомлення «Про створення альтернативної програми соціального страхування», в якому зазначалося про те, що робітничо-селянський уряд приступає до створення законів про соціальне страхування найманих робітників та бідних селян. Реформування СС на принципах страхової програми передбачало поширення страхування на випадок втрати працездатності (хвороби, каліцтва, інвалідності, старості, материнства, вдівства і сирітства, безробіття) на всіх без винятку найманих робітників, а також на міських та сільських бідних; покладання всіх витрат по страхуванню на підприємців; відшкодування, щонайменше, повного заробітку в разі втрати працездатності та безробіття [5, с. 73]. До 1917 р. провідна роль у системі соціального забезпечення належала пенсійним та страховим касам, з яких їх учасникам здійснювалися пенсійні виплати за вислугу років, по втраті годувальника, по інвалідності, у разі звільнення або скорочення штатів до встановленого періоду вислуги [6, с. 17].

Незважаючи на видання нормативних актів щодо страхування на випадки хвороби, вагітності та народження, їх так і не було реалізовано через прийняття 31 жовтня 1918 р. Положення «Про соціальне забезпечення працюючих» [7], що свідчило про перехід від соціального страхування

до соціального забезпечення «всіх членів трудової комуни, джерелом існування яких була власна праця» [5, с. 76]. Цей документ не лише зазначав види допомоги, а й визначав їх розмір, тривалість надання та механізм розрахунку. Проте, попри масштабність охоплення працюючого населення, це положення виявилось неефективним, як і попередньо зазначені нормативні акти. Крім того, було порушено принцип соціального страхування, який передбачав охоплення всіх працюючих, оскільки страхування мало на меті надання соціальної допомоги тим верствам населення, які становили основу більшовицького режиму [8, с. 238].

Черговими заходами щодо вдосконалення соціального захисту (закріпленими в Конституції РСФРР 1918 р. [9]) стала реорганізація Народного Комісаріату Державного Піклування (головне завдання якого полягало у наданні соціальної допомоги у вигляді милостині та благодійності) у Народний Комісаріат Соціального Забезпечення (НКСЗ) [10]. НКСЗ здійснювало: соціальне забезпечення працюючих у разі непрацездатності незалежно від причин; охорону материнства та дитинства; піклування про неповнолітніх, інвалідів та людей похилого віку.

У 1921 р. Радою НКСЗ прийнято Декрет «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею» [11], згідно з яким СС підлягали всі особи, зайняті найманою працею на випадок тимчасової і постійної втрати працездатності, на випадок безробіття, смерті. Крім того, матеріальне забезпечення працюючих у разі настання обумовлених соціальних ризиків формувалося за рахунок обов'язкових внесків підприємств, закладів, де працювали наймані особи. Страхові внески сплачувалися залежно від кількості зайнятих осіб та шкідливості підприємств, установ і господарств, адміністрацією або власниками. Кошти фондів знаходилися в розпорядженні НКСЗ і використовувалися лише на потреби забезпечення працівників і службовців.

З метою налагодження ефективного регулювання справ соціального страхування у 1925 р. створено Союзна Рада Соціального Страхування (СРСС) [12, п. 4], завданням якої було управління соціальним страхуванням, розгляд, затвердження плану роботи та кошторису Центрального Управління Соціального Страхування, контроль над їх виконанням, розгляд законодавчих документів з соціального страхування, роз'яснення чинного законодавства про соціальне страхування.

30-ті роки ХХ століття ознаменувалися реформуванням СС відповідно до завдань індустріалізації країни. Отже, соціальне страхування стало важливим фактором «покращання побуту, матеріального і культурного становища робітничого класу» [13, с. 17]. Крім того, відповідно до завдань реконструкції народного господарства і досягнень, у СРСР було ліквідовано безробіття, а з 1931 р. з бюджету соціального страхування виключено допомогу по безробіттю [13, с. 19]. Не менш важливим було встановлення залежності між допомогою з тимчасової непрацездатності та неперервним стажем роботи в галузі народного господарства та з членством у профспілці. Постановою «Про соціальне

страхування» встановлено контроль над коштами соціального страхування (у 1931 р. сума становила 2 млрд крб., порівняно з 1 млрд 950 млн крб., що передбачалось на останній рік п'ятирічки) [14]. Для досягнення зазначеного на великих та середніх підприємствах промисловості та транспорту, будівництва та в радгоспах створювалися пункти виплати всіх видів допомоги з соціального страхування, які підпорядковувалися страховим касам; для обслуговування галузей важкої промисловості та транспорту – центральні всесоюзні галузеві страхові каси; а також територіальні республіканські страхові каси. Крім того, значна увага приділялася розвитку санаторіїв, будинків відпочинку, курортів, дитячих садків, яслів, таборів для працюючої молоді, піонерів, молочної кухні, дієтичного харчування, бань, пралень, профілакторіїв. Незважаючи на масштабність соціальних програм, цими благами користувалася незначна кількість осіб: робітники-передовики провідних галузей виробництва (вугілля, металургія, основна хімія) та партійно-господарська номенклатура. Появі обов'язкового соціального страхування передувало створення страхових кас, взаємних страхових товариств, допоміжних товариств.

Переломним етапом у розвитку соціального страхування стало об'єднання у 1933 р. Народного Комісаріату Праці Союзу РСР та Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок [15], що передбачало передання певних державних функцій, зокрема і управління соціальним страхуванням (встановлення розміру страхових внесків і механізму їх сплати, встановлення порядку витрат грошових і матеріальних страхових фондів, визначення розміру та порядку видачі застрахованим допомоги та пенсій), профспілкам [16]. Це надало можливість формувати механізм захисту застрахованих за галузевою ознакою і розширити кількість суб'єктів страхування.

Гарантом соціальних прав населення стала Конституція СРСР 1936 р., яка проголосила право всіх громадян на соціальний захист: на матеріальне забезпечення при настанні старості, у випадку хвороби і втрати працездатності [17, с. 120]. Реалізація зазначеного здійснювалась шляхом соціального страхування робітників і службовців за рахунок держави, надання безплатної медичної допомоги трудящим, надання в користування трудящим мережі курортів. Це свідчить про те, що соціальне страхування було одним із засобів покращання культурно-побутового становища працюючих. Підтверджувало цей аргумент і зростання у 1937 р. бюджету соціального страхування на 48 % порівняно з планом 1936 р. [13, с. 22].

У 1938 р. соціальне страхування стало інструментом розподілу державного бюджету на соціальні потреби у результаті включення бюджету соціального страхування до складу державного бюджету СРСР. А 1950 р. ознаменувався закінченням створення системи соціального забезпечення робітників і службовців. Відповідно, у 1955 р. прийнято Положення «Про порядок призначення і виплати допомоги по державному соціальному страхуванню» [18], яким не лише встановлювалися

види допомоги по державному соціальному страхуванні: по тимчасовій непрацездатності; у зв'язку з вагітністю та пологами; на народження дитини; по перекваліфікації та допомога на поховання, а й їх характеристика, механізм нарахування, порядок виплати. У 1956 р. Верховною Радою СРСР ухвалено Закон «Про державні пенсії» [19], згідно з яким держава гарантувала робітникам і службовцям матеріальне забезпечення в старості, при втраті працездатності та в разі хвороби. Це свідчило про формування єдиної системи пенсійного забезпечення робітників і службовців, що передбачала отримання державної пенсії по старості, по інвалідності, у випадку втрати годувальника. Крім того, закон закріплював пенсійний вік для чоловіків – 60 років, для жінок – 55 років, а також мінімальний стаж роботи, відповідно, 25 і 20 років. Проте, незалежно від проголошення Конституцією 1936 р. права на соціальний захист усього населення, колгоспники залишалися поза цим законом аж до 1964 р., коли було розширено масштаб охоплення населення пенсійним забезпеченням шляхом прийняття Закону СРСР «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» [20], згідно з яким соціальне забезпечення поширювалося і на колгоспників з встановленням пенсій по старості, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника і наданням допомоги жінкам-членам колгоспів у зв'язку з вагітністю та пологами. Для здійснення виплат було створено централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників за рахунок відрахувань від доходів колгоспів і щорічних асигнувань з державного бюджету СРСР. Втім, зазначені дії не ліквідували несправедливість у системі пенсійного забезпечення, оскільки мінімальний розмір пенсії по старості у колгоспників був менший порівняно з робітниками і службовцями. Крім того, робітники і службовці мали надбавки до пенсії по старості за неперервний стаж більше 15 років і за загальний стаж: чоловіки, які пропрацювали не менше 35 років, жінки – не менше 30 років.

Узагальнення аналізу засвідчує функціонування державної системи соціального забезпечення населення в таких формах: державне соціальне забезпечення робітників і службовців та соціальне забезпечення членів колгоспів. Конституція СРСР 1977 р. розширила права громадян на соціальний захист шляхом функціонування державної системи охорони здоров'я, соціального забезпечення шляхом реалізації права на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, а також втрати годувальника [21, ст. 43]. При цьому сформована система соціального страхування гарантувала застрахованим особам мінімальний необхідний прожитковий мінімум. Результати дослідження функціонування державної системи соціального страхування в 80-х роках ХХ століття свідчать про невідповідність законодавства (особливо пенсійного) життєвим реаліям. Найбільш гострою проблемою була незбалансованість дохідної та видаткової частини бюджету, що призводило до фінансової неспроможності пенсійної системи, дотаційності

пенсійного бюджету. Відповідно, реформування системи соціального страхування стало необхідним.

Першими реформаторськими діями незалежної України було створення у 1991 р. Фонду соціального страхування Української РСР [22] з відділеннями в областях та м. Києві (який перебував у підпорядкуванні профспілок України) з метою вдосконалення управління СС та його фінансування. [23] Закладання нормативної бази національної системи соціального забезпечення населення розпочалося проектом Концепції соціального забезпечення населення України [24], головним завданням якої було недопущення «зрівнялівки» шляхом належного функціонування системи СС для працездатного населення та гарантування матеріального забезпечення, соціального обслуговування за рахунок соціального страхування і виплат з державного та місцевих бюджетів, а також надання соціальної допомоги непрацездатним особам та малозабезпеченим громадянам. Згідно з Концепцією СС розглядалося як джерело матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, старості. Відповідно, основними видами СС є страхування на випадок безробіття, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві, пенсійне страхування. На відміну від СС СРСР (де діяв принцип соціалізму), система обов'язкового соціального страхування базується на принципі солідарності, «за яким здійснюється перерозподіл коштів від працездатних – непрацездатним, від здорових – хворим, від працюючих – безробітним» [24]. Реалізація завдань Концепції передбачалася з прийняттям «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1998 р.), що започаткувало дії сучасного загальнообов'язкового державного соціального страхування і запровадженням таких його видів: страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (1999 р.); страхування на випадок безробіття (2000 р.); страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням (2001 р.); пенсійне страхування (2004 р.); медичне (не запроваджено). Відповідно, сформовано новий механізм функціонування системи соціального страхування шляхом реалізації страхового принципу, а також управління коштами на основі паритетності представників держави, роботодавців та застрахованих осіб [25; 26]. Невирішеними залишилися питання фінансового забезпечення системи соціального страхування.

Прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [27], а також викладений у новій редакції Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [28] передбачали створення єдиного Фонду соціального страхування України, дія якого розпочалася з 1 серпня 2017 р. шляхом об'єднання Фондів соціального страхування з тимчасової втрати

працездатності, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та медичного страхування.

Незважаючи на реалізацію положень щодо вдосконалення функціонування солідарної пенсійної системи, а також запровадження недержавного пенсійного забезпечення (на засадах добровільної участі) як накопичувальної складової пенсійної системи (2004 р.), запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування (передбачалося з 1 січня 2019 р.) [29], закріплення страхових принципів у системі соціального страхування (особливо в пенсійній системі) є ключовим у реформаторських діях сучасного уряду. Ефективне запровадження зазначеного сприятиме підвищенню розміру пенсій, зменшенню розривів між спеціальними та звичайними пенсіями, забезпеченню належного рівня життя громадян, які протягом свого трудового життя сплачували пенсійні внески зі своїх реальних трудових доходів.

Підводячи підсумки історичного дослідження зародження та розвитку соціального страхування (*таблиця*), зазначимо, що соціальне страхування формувалося під впливом наслідків Другої світової війни і передбачало швидке реагування на соціально-економічні зміни, які відбувалися у країні.

*Таблиця*

**Розвиток соціального страхування в Україні за періодами**

Період	Характеристика	Джерело фінансування
1912–1917 рр.	Функціонування пенсійних та страхових кас у системі соціального забезпечення; закладення основ соціального страхування шляхом прийняття законів про соціальне страхування найманих робітників та бідних селян	Надання соціальної допомоги у вигляді милостині та благодійності
1918–1920 рр.	Соціальне забезпечення працюючих у разі непрацездатності незалежно від причин, охорона материнства і дитинства, піклування про неповнолітніх, про інвалідів та людей похилого віку	
1921–1935 рр.	Соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею, на випадок тимчасової і постійної втрати працездатності, на випадок безробіття, смерті; з метою посилення контролю над коштами соціального страхування створення пунктів виплати всіх видів допомоги по соціальному страхуванню, які підпорядковувалися страховим касам; центральних всесоюзних галузевих страхових кас; територіальних республіканських страхових кас; передання управління соціальним страхуванням профспілкам	Соціальне страхування за рахунок обов'язкових внесків підприємств, закладів, де працюють наймані особи; дія принципу соціалізму
1936–1955 рр.	Проголошення права всіх громадян на соціальний захист: на матеріальне забезпечення при настанні старості, у випадку хвороби і втрати працездатності; включення бюджету соціального страхування до складу державного бюджету СРСР	Страхування робітників і службовців за рахунок держави; дія принципу соціалізму

*Закінчення таблиці*

Період	Характеристика	Джерело фінансування
1956–1976 рр.	Функціонування державної системи соціального забезпечення населення в таких формах: - державне соціальне забезпечення робітників і службовців; - соціальне забезпечення членів колгоспів; - пенсійне забезпечення робітників і службовців (отримання державної пенсії по старості, по інвалідності, у випадку втрати годувальника); - пенсійне забезпечення членів колгоспів	Страховання робітників, службовців, колгоспників за рахунок держави, колгоспів, дія принципу соціалізму
1977–1990 рр.	Функціонування державної системи охорони здоров'я, соціального забезпечення шляхом реалізації права на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, а також втрати годувальника	Дія принципу соціалізму
1991–1998 рр.	Створення Фонду соціального страхування УРСР; функціонування таких видів соціального страхування: страхування на випадок безробіття, медичного страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві, пенсійного страхування	Дія принципу солідарності
1998–2017 рр.	Запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування; запровадження страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, пенсійного страхування	Дія принципу солідарності та страхового принципу
з 2017 р.	Створення єдиного Фонду соціального страхування України шляхом об'єднання Фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та медичного страхування	

*Джерело: узагальнено автором.*

Наступні кроки розвитку СС залежали від завдань індустріалізації країни і передбачали захист робітників. Загострення проблем фінансування системи соціального захисту зумовило необхідність застосування страхових принципів СС і посилення відповідальності працівників (застрахованих осіб), роботодавців і держави. Під час перебування України у складі СРСР соціальне страхування охоплювало все працююче населення, проте, система передбачала лише покриття соціальних потреб на мінімальному рівні. Період незалежності ознаменувався запровадженням страхових принципів у системі СС і вдосконаленням її з урахуванням європейських соціальних стандартів, розвитком та оптимізацією інституцій соціального страхування.



**Висновки.** Реформи у системі СС відбувалися у результаті зміни державного і суспільного ладу (переходу від соціалістичної радянської держави до соціальної держави), а її еволюція проходила разом із суспільством. Крім того, в СРСР питання соціального захисту населення окремо не розглядалися і були другорядними порівняно з народногосподарськими, оскільки вважалося, що радянський народ був найбільш соціально захищений: повна зайнятість, безкоштовна освіта, медицина, гарантована державна пенсія. З одного боку, це стабільність і впевненість, а з іншого – залежність від держави, яка виконує патерналістську, виховну, опікунську роль.

До набуття Україною незалежності система СС робітників, службовців та колгоспників функціонувала за принципом соціалізму «від кожного за його здібністю, кожному – за його працею». Наступний період розвитку, в тому числі і сучасний стан системи СС, передбачає реалізацію принципу солідарності поколінь та страхового принципу. Чинна система СС – неефективна і неплатоспроможна, результатом чого є збільшення розриву між очікуванням населенням соціальної допомоги і підтримки від держави та реальним станом справ щодо соціальної допомоги та послуг. Відповідно, переважна частина населення незадоволена діяльністю уряду, функціонуванням соціальних інститутів, дієвістю соціальних програм, вважаючи, що держава несе відповідальність за всі соціальні біди в країні.

Незважаючи на постійні зміни в системі СС, і дотепер не сформовано ефективної моделі, яка була б фінансово спроможною, соціально справедливою (де розмір виплат відповідав би розміру сплачених внесків), а також засобом мотивації підвищення продуктивності праці. Наразі основне завдання – усунення «зрівнялівки» і забезпечення справедливості – у системі соціального страхування так і не вирішено.

Єдиної моделі СС не існує, і в кожній державі питання соціального захисту населення вирішуються, виходячи з соціально-економічного та політичного розвитку країни. В Україні необхідно проводити соціальні реформи таким чином, щоб населення було впевнене у власній безпеці та захисті своїх прав.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. Київ: НІСД, 2014. 38 с.
2. Сидорчук А. А. Формування системи соціального страхування як важеля подолання бідності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 13. С. 217-220. Серія: Економіка і менеджмент.
3. Тищенко Е. Историко-правовые аспекты зарождения социального страхования как основной социально-правовой формы социального обеспечения. *Закон и Жизнь*. 2015. № 6/3. С.139-142.
4. Как формировалось социальное страхование в России. URL: <http://r62.fss.ru/15644/28456.shtml> (дата звернення 14.06.2018).

5. С истории социального страхования в России. *Вестник государственного социального страхования*. 2010. № 9, сентябрь. С.73-80.
6. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (кол. монографія); за ред. Е. М. Лібанової. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. 380с.
7. Декрет Совета Народных Комиссаров «Положение о Социальном Обеспечении трудящихся». URL: <http://istmat.info/node/31921> (дата звернення 05.06.2018).
8. Мельничук О. Роль і місце соціального страхування 1920–30-х років у більшовицькій доктрині суспільного розвитку. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*: зб. ст. Київ, 2007. Вип. 12. С. 235-257.
9. Конституция Российской Социалистической Федеративной Советской Республики от 10 июля 1918 г. URL: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1918/> (дата звернення 05.06.2018).
10. Постановление Совета Народных Комиссаров «О переименовании Народного Комиссариата Государственного Призрения в Народный Комиссариат Социального обеспечения». ст. № 453. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. Управление делами Совнаркома СССР. М. 1942, 475 с. URL: <http://istmat.info/node/29435/> (дата звернення 15.05.2018).
11. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О социальном страховании лиц, занятых наемным трудом» от 15 ноября 1921 г. URL: <http://www.alppp.ru/law/socialnoe-obespechenie-i-socialnoe-strahovanie/80/dekret-snk-rsfsr-ot-15-11-1921.pdf> (дата звернення 15.05.2018).
12. Постановление ЦИК СССР Совета Народных Комиссаров СССР «Положение о Союзном совете социального страхования при Народном комиссариате труда Союза ССР» от 6 февраля 1925 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16940.htm> (дата звернення 15.05.2018).
13. Семашко Н. А. Право на социальное обеспечение. 2 изд., испр. и дополн. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. 48 с.
14. Центральный Исполнительный Комитет СССР, Совет Народных Комиссаров СССР. Постановление «О Социальном страховании» от 23 июня 1931г. URL: [http://www.libussr.ru/doc\\_ussr/ussr\\_3736.htm](http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3736.htm) (дата звернення 05.06.2018).
15. Постановление Центрального Исполнительного Комитета, Совета народных комиссаров и Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов «Об объединении Народного Комиссариата Труда СССР с Всесоюзным центральным советом профессиональных союзов» № 40 от 23 июня 1933г. URL: <http://istmat.info/node/36847> (дата звернення 05.06.2018).
16. Постановление Центрального Исполнительного Комитета, Совета народных комиссаров и Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов «Об объединении Народного Комиссариата Труда СССР с Всесоюзным центральным советом профессиональных союзов» № 40 от 23 июня 1933г. URL: [http://www.libussr.ru/doc\\_ussr/ussr\\_1849.htm](http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1849.htm) (дата звернення 05.06.2018).
17. Конституция Союза Советских Социалистических Республик: утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г. URL: [http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red\\_1936/185479/](http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/185479/) (дата звернення 05.06.2018).
18. Постановление Президиума ВЦСПС «Положение о порядке назначения и выплаты пособий по государственному социальному страхованию» от 5 февраля 1955 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16221.htm> (дата звернення 05.06.2018).
19. Закон СССР «О государственных пенсиях» от 14 июля 1956г. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-56> (дата звернення 05.06.2018).
20. Закон СССР «О пенсиях и пособиях членам колхозов» от 15 июля 1964 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15673.htm> (дата звернення 05.06.2018).

21. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07 жовтня 1977 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77> (дата звернення 05.06.2018).
22. Постанова Ради Міністрів Української РСР і Ради Федерації Незалежних Профспілок України «Про управління соціальним страхуванням в Українській РСР» від 11 лютого 1991 р. № 25. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/25-91-%D0%BF> (дата звернення 25.06.2018).
23. Історія виникнення і розвитку соціального страхування. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/947780> (дата звернення 25.06.2018).
24. Постанова Верховної Ради України «Про проект Концепції соціального забезпечення населення України» від 21.12.1993 № 3758-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3758-12> (дата звернення 25.06.2018).
25. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритетність додержання страхових засад при реформуванні пенсійної системи» від 7 червня 2017 р. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62165](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62165) (дата звернення 25.09.2018).
26. Постанова Верховної Ради України «Соціальне страхування та соціальне забезпечення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» від 21 червня 2005 р. № 2679-IV. URL: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/crm/uk/publish/article/80921> (дата звернення 25.06.2018).
27. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 № 77-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/77-19> (дата звернення 25.06.2018).
28. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 28.12.2014 № 77-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/77-19/paran6/#n6> (дата звернення 25.06.2018).
29. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 03.10.2017 № 2148-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/page1> (дата звернення 25.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019.

**Stozhok L. The evolution of social insurance in Ukraine.**

**Background.** One of the ways to ensure proper social protection of workers from social risks is the formation of a national social insurance system, the effectiveness of which requires the study in a historical context. It should be noted that in spite of the urgency of the issue, the only vision for the formation of an effective system of social insurance has not been formed.

The **aim** of the article is to study the historical stages of the development of social insurance in Ukraine.

**Materials and methods.** The basis of the study is formed by following methods: historical-logical, system-structural analysis, generalization.

**Results.** The main stages of the formation of the social insurance system have been investigated, which have been proved by the fact that the improvement of the social insurance system was carried out under the influence of socio-economic changes happened in the country. It was revealed that during the period of Ukraine's stay in the USSR, all working people were covered by social insurance, but the system provided with only covering the social needs at the minimum level. The period of independence was marked by the introduction of insurance principles in the social insurance system, the development and optimization of social insurance institutions, but the system has not yet acquired the financial capacity.

**Conclusion.** Reforms in the social insurance system occurred as a result of changes in the state and social order, its development evolved along with society. But the current state

of the functioning of the system indicates the dissatisfaction of the majority of the population with the functioning of social institutions, the level of effectiveness of social programs. Accordingly, the main task is to form an effective model which would be financially capable and socially fair.

*Keywords: social protection, social insurance, social risk, social justice, social responsibility.*

## REFERENCES

1. Modernizatsiia systemy sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini [Modernization of the social insurance system in Ukraine] (2014). Analit. dop. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
2. Sydorchuk, A. A. (2015). Formuvannia systemy sotsialnoho strakhuvannia yak vazhelia podolannia bidnosti [Formation of social insurance system as a lever for poverty reduction]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. (Is. 13). (pp. 217-220). Serii: Ekonomika i menedzhment [in Ukrainian].
3. Tischenko, E. (2015). Istoriko-pravovye aspekty zarozhdeniya sotsialnogo strahovaniya kak osnovnoy sotsialno-pravovoy formy sotsialnogo obespecheniya [Historical and legal aspects of the emergence of social insurance as the main socio-legal form of social security]. *Zakon i Zhizn – Law and Life*, 6/3, 139-142 [in Russian].
4. Kak formirovalos' social'noe strahovanie v Rossii [How social insurance was formed in Russia]. Retrieved from <http://r62.fss.ru/15644/28456.shtml> (data zvernennja 14.06.2018) [in Russian].
5. S istorii social'nogo strahovaniya v Rossii [From the history of social insurance in Russia] (2010). *Vestnik gosudarstvennogo social'nogo strahovaniya – Bulletin of state social insurance*, 9, sentjabr', 73-80 [in Russian].
6. *Liudskiy rozvytok v Ukraini: istorychnyi vymir transformatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky [Human Development in Ukraine: A Historical Dimension for Transforming State Social Policy]* (2014). E. M. Libanova (Ed.). In-t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Dekret Soveta Narodnyh Komissarov «Polozhenie o Social'nom Obespechenii trudjashhihsja» [Decree of the Council of People's Commissars «Regulations on the Social Security of Workers»]. Retrieved from <http://istmat.info/node/31921> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
8. Melnychuk, O. (2007). Rol i mistse sotsialnoho strakhuvannia 1920–30-kh rr. u bilshovytskii doktryni suspilnoho rozvytku [The role and place of social insurance in the 1920s and 1930s in the Bolshevyk Doctrine of Social Development]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka – Ukraine of XX century: culture, ideology, politics*. zb. st. (Is. 12), 235-257. Kyiv [in Ukrainian].
9. Konstitucija Rossijskoj Socialisticheskoj Federativnoj Sovetskoj Respubliki ot 10 ijulja 1918g. [Constitution of the Russian Socialist Federative Soviet Republic of July 10, 1918]. Retrieved from <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1918/> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
10. Postanovlenie Soveta Narodnyh Komissarov «O peremenovanii Narodnogo Komissiriata Gosudarstvennogo Prizrenija v Narodnyj Komissiriat Social'nogo obespechenija» st. № 453. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij pravitel'stva za 1917-1918 gg. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR [Decree of the Council of People's Commissars «On renaming the People's Commissariat of State Charity into the People's Commissariat of Social Security». art. № 453] (1942). Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij pravitel'stva za 1917-1918 gg. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR. Moscow. Retrieved from <http://istmat.info/node/29435/> (data zvernennja 15.05.2018) [in Russian].

11. Dekret Soveta Narodnyh Komissarov RSFSR «O social'nom strahovanii lic, zanjatyh naemnym trudom» ot 15 nojabrja 1921g. [Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR «On social insurance of persons engaged in wage labor» of November 15, 1921]. Retrieved from <http://www.alppp.ru/law/socialnoe-obespechenie-i-socialnoe-strahovanie/80/dekret-snk-rsfsr-ot-15-11-1921.pdf> (data zvernennja 15.05.2018) [in Russian].
12. Postanovlenie CIKSSSR Soveta Narodnyh Komissarov SSSR «Polozhenie o sojuznom sovete social'nogo strahovanija pri narodnom komissariate truda sojuza SSR» ot 6 fevralja 1925g. [Resolution of the Central Executive Committee of the USSR of the Council of People's Commissars of the USSR «Regulation on the Union Social Insurance Council at the People's Commissariat of Labor of the USSR» dated February 6, 1925]. Retrieved from <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16940.htm> (data zvernennja 15.05.2018) [in Russian].
13. Semashko, N. A. (1938). Pravo na social'noe obespechenie [The right to social security]. 2 izd., isprav. i dopoln. Moskow: Juridicheskoe izdatel'stvo NKJu SSSR [in Russian].
14. Central'nyj Iсполnitel'nyj Komitet SSSR, Sovet Narodnyh Komissarov SSSR Postanovlenie «O Social'nom strahovanii» ot 23 ijunja 1931g. [Central Executive Committee of the USSR, Council of People's Commissars of the USSR. Decree «On Social Insurance» of June 23, 1931]. Retrieved from [http://www.libussr.ru/doc\\_ussr/ussr\\_3736.htm](http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3736.htm) (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
15. Postanovlenie Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta, Soveta narodnyh komissarov i Vsesojuznogo central'nogo soveta professional'nyh sojuzov «Ob ob'edinenii Narodnogo Komissariata Truda SSSR s Vsesojuznym central'nym sovetom professional'nyh sojuzov» № 40 ot 23 ijunja 1933g. [Resolution of the Central Executive Committee, the Council of People's Commissars and the All-Union Central Council of Trade Unions «On the Association of the People's Commissariat of Labor of the USSR with the All-Union Central Council of Trade Unions» № 40 dated June 23, 1933]. Retrieved from <http://istmat.info/node/36847> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
16. Postanovlenie Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta, Soveta narodnyh komissarov i Vsesojuznogo central'nogo soveta professional'nyh sojuzov «Ob ob'edinenii Narodnogo Komissariata Truda SSSR s Vsesojuznym central'nym sovetom professional'nyh sojuzov» № 40 ot 23 ijunja 1933g. [Resolution of the Central Executive Committee, the Council of People's Commissars and the All-Union Central Council of Trade Unions «On the Association of the People's Commissariat of Labor of the USSR with the All-Union Central Council of Trade Unions» No. 40 dated June 23, 1933]. Retrieved from [http://www.libussr.ru/doc\\_ussr/ussr\\_1849.htm](http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1849.htm) (дата звернення 05.06.2018) [in Russian].
17. Konstitucija Sojuza Sovetskih Socialisticheskikh Respublik (utverzhdena postanovleniem Chrezvychajnogo VIII Sezda Sovetov Sojuza Sovetskih Socialisticheskikh Respublik) ot 5 dekabrja 1936g. [The Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics: approved by the decision of the Extraordinary VIII Congress of Councils of the Union of Soviet Socialist Republics dated December 5, 1936]. Retrieved from [http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red\\_1936/185479/](http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/185479/) (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
18. Postanovlenie Prezidiuma VCSPPS «Polozhenie o porjadke naznachenija i vyplaty posobij po gosudarstvennomu social'nomu strahovaniju» ot 5 fevralja 1955g. [Decree of the Presidium of the All-Union Central Council of Trade Unions «Regulation on the Procedure for Appointment and Payment of State Social Insurance Benefits» dated February 5, 1955.]. Retrieved from <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16221.htm> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
19. Zakon SSSR «O gosudarstvennyh pensijah» ot 14 ijulja 1956g. [The USSR Law «On State Pensions» dated July 14, 1956]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-56> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].

20. Zakon SSSR «O pensijah i posobijah chlenam kolhozov» ot 15 ijulja 1964 g. [The USSR Law «On Pensions and Benefits to Members of Collective Farms» dated July 15, 1964]. Retrieved from <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15673.htm> (data zvernennja 05.06.2018) [in Russian].
21. Konstytutsiia Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik vid 07 zhovtnia 1977 r. [Constitution of the Union of Soviet Socialist Republics dated October 7, 1977]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77> (data zvernennia 05.06.2018) [in Ukrainian].
22. Postanova Rady Ministriv Ukrainskoi RSR i Rady Federatsii Nezaleznykh Profspilok Ukrainy «Pro upravlinnia sotsialnym strakhuvanniam v Ukrainskii RSR» № 25 vid 11 liutoho 1991r. [Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR and the Council of the Federation of Independent Trade Unions of Ukraine «On Social Insurance Management in the Ukrainian SSR» dated February 11, 1991 № 25]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/25-91-%D0%BF> (data zvernennia 25.06.2018) [in Ukrainian].
23. Istoriia vynyknennia i rozvytku sotsialnoho strakhuvannia [History of the emergence and development of social insurance]. Retrieved from <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/947780> (data zvernennia 25.06.2018) [in Ukrainian].
24. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro proekt Kontseptsii sotsialnoho zabezpechennia naselennia Ukrainy» vid 21.12.1993 № 3758-XII [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Draft Concept of Social Security for the Population of Ukraine» from 21.12.1993 № 3758-XII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3758-12> (data zvernennia 25.06.2018) [in Ukrainian].
25. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Priorytetnist doderzhannia strakhovykh zasad pry reformuvanni pensiinoi systemy» vid 7 chervnia 2017 r. [Parliamentary Hearing Recommendations on «Priority of Insurance Basis in Pension System Reform» from June 7, 2017]. Retrieved from [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=62165](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62165) (data zvernennia 25.09.2018) [in Ukrainian].
26. Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny «Social'ne strahuvannja ta social'ne zabezpechennja v Ukrai'ni: suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku» vid 21 chervnja 2005 roku № 2679-IV [The Verkhovna Rada of Ukraine Resolution «Social Insurance and Social Security in Ukraine: current state, problems and prospects for development» dated June 21, 2005 № 2679-IV]. Retrieved from <http://www.fse.gov.ua/fse/control/crm/uk/publish/article/80921> (data zvernennia 25.06.2018) [in Ukrainian].
27. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformuvannia zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia ta lehalizatsii fondu oplaty pratsi» vid 28.12.2014 № 77-VIII [Law of Ukraine «On amendments to certain legislative Acts of Ukraine on reforming compulsory state social insurance and legalization of the wage fund» from 28.12.2014 № 77-VIII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/77-19> (data zvernennia 25.06.2018) [in Ukrainian].
28. Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia» vid 28.12.2014 № 77-VIII [Law of Ukraine «On Compulsory State Social Insurance» from 28.12.2014 № 77-VIII]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/77-19/paran6/#n6> (data zvernennia 25.06.2018).
29. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchennia pensii» vid 03.10.2017 № 2148-VII [Law of Ukraine «On amendments to certain legislative Acts of Ukraine on raising pensions» from 03.10.2017 № 2148-VII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/page1> (data zvernennia 25.09.2018) [in Ukrainian].